

DE PERMANENTE SCHOOLSTRIJD

Over 50 jaar onderwijsprotest op straat

Isabelle Bédoyan, Peter Van Aelst en Stefaan Walgrave*

De start van het schooljaar 2001-2002 was tevens het begin van nieuwe 'onlusten' tussen de politieke overheid en de onderwijsvakbonden. Na enkele rustige maanden die volgden op de laatste CAO-onderhandelingen over loon en werkdruk (mei-juni 2000) stak ditmaal de wijziging van de zogenaamde 'ter-beschikking-stelling'-regel (TBS-55+) voor leerkrachten, beter bekend als de vervroegde-uitstapregeling, het vuur aan de nog smeulende lont. De uitstapregeling werd in de jaren tachtig uitgewerkt om de beperkte arbeid te herverdelen en liet de leerkrachten toe om reeds op 55-jarige leeftijd op pensioen te gaan. Ondertussen had het onderwijs geen nood meer aan herverdeling, maar kampte het met een leerkrachtentekort. Daarom besliste minister Marleen Vanderpoorten (VLD) de uitstapleeftijd op te trekken tot 58 jaar. De maatregel van de minister werd bijzonder slecht ontvangen door de leerkrachten. Die beschouwden de uitstapregeling als een sociale noodzaak en niet meer als een arbeidsherverdelende maatregel. Leerkrachten raken immers steeds sneller uitgeblust door de hoge werkdruk en verwachtingen die zowel vanuit de overheid als vanuit de maatschappij op hun schouders terechtkomen. De nieuwe maatregel werd door de leerkrachten niet beschouwd als een maatregel om voldoende leerkrachten te verzekeren, maar veeleer als een besparingstruc ter compensatie van de in het voorgaande schooljaar moeizaam verkregen 3% loonsverhoging. Dat de maatregel werd bekendgemaakt na het begrotingsoverleg van de Vlaamse regering en aanvankelijk door minister Vanderpoorten ook als een budgettaire operatie werd voorgesteld, was koren op de molen van die interpretatie. Het ongenoegen werd nog versterkt door de manier waarop de nieuwe maatregelen tot stand waren gekomen: zonder overleg met de onderwijsvakbonden. En zo kwam de zoveelste protestcyclus in het onderwijs op gang, met de haast klassieke ingrediënten. Het nieuwe schooljaar startte in september 2001 met 'speeldagen' zonder les, daarna volgden meerdere stakingsdagen tijdens de maand oktober 2001. De lancering van de 'creatieve stakingen' door de Christelijke Onderwijs Centrale (COC), in navolging van de grote negen maanden durende onderwijscrisis in het begin van de jaren '90 in Wallonië, gaf extra publiciteit en kracht aan het leerkrachtenprotest. Op 25 oktober 2001 organiseerde het gemeenschappelijk onderwijsfront van christelijke, socialistische en liberale vakbonden een grote betoging.

In dit artikel willen we dit onderwijsprotest in een ruimer kader plaatsen. De juist beschreven meest recente opstoot van ongenoegen en straatprotest in het onderwijs staat niet op zich, wel integendeel. Doorheen de naoorlogse Belgische geschiedenis is de onderwijssector de welhaast voortdurende scène van sociale strijd geweest. Dat blijkt uit het eerste hoofdstuk van dit artikel, waarin we terugkijken op de naoorlogse protest- en mobilisatiegolven en ons daarbij vooral toeleggen op een van de belangrijkste actiemiddelen van de protesteerdere: de betoging. In het tweede hoofdstuk nemen we één specifiek geval van onderwijsmobilisatie onder de loep: de onderwijsbetoging van 17 mei 2000 (Brussel) die kaderde in de lopende CAO-onderhandelingen. We ondervroegen er bijna 400 deelnemers. Het derde hoofdstuk is speculatief van aard: we schuiven enkele mogelijke redenen voor de explosiviteit van de onderwijssector naar voren. Hoe komt het dat onderwijs om de haverklap mensen op straat brengt?

I. DE PERMANENTE SCHOOLSTRIJD

Wie de Belgische politieke en sociale geschiedenis wat van naderbij bekijkt, stelt vast dat leerkrachten, studenten en ouders al ontelbare keren hun ongenoegen op straat hebben geuit over de gang van zaken binnen het onderwijs. Je kunt zelfs zeggen dat zeer grote protestgolven rond onderwijsmateries, zoals de Schoolstrijd of Leuven-Vlaams, hun stempel hebben gedrukt op de gehele Belgische samenleving en de organisatie van de Belgische staat voor een stuk hebben gedetermineerd (Smits, 1984). Maar ook de laatste 10 jaar springt het onderwijs eruit als *het* thema van straatbetogingen.

De Schoolstrijd was in de eerste plaats een levensbeschouwelijk conflict. In de naoorlogse jaren wensten steeds meer ouders hun kinderen naar het middelbaar onderwijs te sturen, maar vermits het vrij katholiek onderwijs slechts in beperkte mate werd ondersteund door de staat, lag het schoolgeld er vrij hoog. Daarop verhoogde een homogene CVP-regering sterk de subsidies die aan het vrij onderwijs werden toegekend. Na de verkiezingen van 1954 kwam echter een regering van socialist en liberalen tot stand wier nieuwe schoolwetgeving

* Isabelle BÉDOYAN, Peter VAN AELST en Stefaan WALGRA-
→

VE maken deel uit van de onderzoeksgroep Media, Middenveld en Politiek (M2P) aan de Universiteit Antwerpen (UIA).

snel een einde stelde aan deze subsidiepolitiek en vooral het rijksonderwijs verder wilde uitbouwen. Dit 'antiklerikale' onderwijsbeleid van de paarse regering Van Acker ontketende, onder leiding van het speciaal opgericht Nationaal Comité voor Vrijheid en Democratie, een bijzonder sterke katholieke mobilisatie (Luykx, Platel, 1985). Bijna negenhonderdduizend betogers kwamen op straat, goed voor bijna een vijfde van alle betogers tijdens de periode 1953-1974. In het topjaar 1955 trokken verschillende massabetogingen door de straten van Brussel. Het zou tot het uitbarsten van de zaak-Dutroux in 1996 duren voor er nog eens meer betogers op één jaar op straat kwamen. Daarnaast werd er ook gestaakt en werden er twee miljoen handtekeningen ingezameld (Witte, 1997). In tegenstelling tot de eerste Schoolstrijd (1878-1884), was deze tweede schoolstrijd geen strijd tussen notabelen maar vooral een strijd tussen massaorganisaties en het is dan ook niet te verwonderen dat betogingen een belangrijk actiemiddel vormden (Wynants, 1998). De CVP haalde haar slag thuis en ging er bij de verkiezingen van 1958 fors op vooruit. Kort daarop werd het Schoolpact gesloten, *het* symbool en prototype van de Belgische pacificatiedemocratie.

Leuven-Vlaams stond symbool voor de communautaire strijd. De Vlaamse studenten reageerden tegen het nog volledig Franstalig onderwijs aan de Leuvense universiteit. De groei van de Nederlandstalige vleugel van de universiteit had vanaf 1962 de drang naar opsplitsing van de universiteit aangewakkerd. De uitbreidingsplannen van de Franstalige vleugel richting Waver en Woluwe leidden reeds in 1966 tot protest van de Nederlandstalige studenten, gesteund door de Vlaamse beweging. Ook het protest tegen de houding van het Belgische episcopaat, die koste wat kost de eenheid van de Leuvense universiteit wilde behouden, nam in belang toe en verplichtte hen toelagen te doen over de bewegingsvrijheid van de twee vleugels. Ondanks al deze inspanningen, brak het protest pas echt los in 1968, na de indiening van de Franstalige uitbreidingsplannen (Wynants, 1998). De beweging bracht meer dan tweehonderdvijftigduizend betogers op straat. Het protest van de Vlaamse studenten leidde tot de splitsing van de Leuvense universiteit.

De Schoolstrijd en Leuven-Vlaams, beide protestgolven rond onderwijsthema's, zorgden samen voor bijna een kwart van alle betogers tijdens de periode 1953-1974 (Smits, 1984). Hoewel verbonden met de onderwijsthematiek, zaten de wortels van beide conflicten dieper. De Schoolstrijd was in de eerste plaats een levensbeschouwelijke strijd, Leuven-Vlaams ging over een communautaire kwestie. In de jaren '50 en '60 waren de onderwijsconflicten dus nog volop ingebed in de klassieke breuk-

lijnen. Het onderwijs was de inzet van een ideologische strijd, juist omwille van de belangrijke maatschappelijke functie ervan: drager van waarden en normen, belangrijk socialisatie-instrument en belichaming van een levensbeschouwelijke of nationale identiteit. Na 1968 wordt het onderwijsprotest geleidelijk losgekoppeld van die 'grote verhalen' en zie je dat onderwijsprotest ontstaat rond specifieke onderwijsproblemen. Steeds meer krijgt het protest vorm binnen de traditionele werkgever-werknemer-tegenstelling. Het onderwijs vindt zijn plaats in de al even klassieke sociaal-economische breuklijn, de derde kerntegenstelling in de Belgische politiek. De studenten concentreerden hun acties vooral op de democratisering van het onderwijs en de herwaardering van diploma's, terwijl de leerkrachten op straat kwamen om hun statutaire eisen te laten horen (Smits, 1984). Tijdens de jaren zeventig werden loonsherzieningen en weddenscalen het centrale thema in de onderwijsacties. In de jaren tachtig, in volle sanering van de overheidssector, werd actie gevoerd voor het behoud van banen en voor de herverdeling van de arbeid, waarvan onder meer de TBS-55+ het gevolg was. Met wat goede wil kan je de meest recente onderwijsprotesten (rond werkdruk, levenskwaliteit, 'onthaasting'...) zelfs situeren binnen de nieuwste, vierde breuklijn waarvan nu steeds meer sprake is: de sociaal-culturele breuklijn.

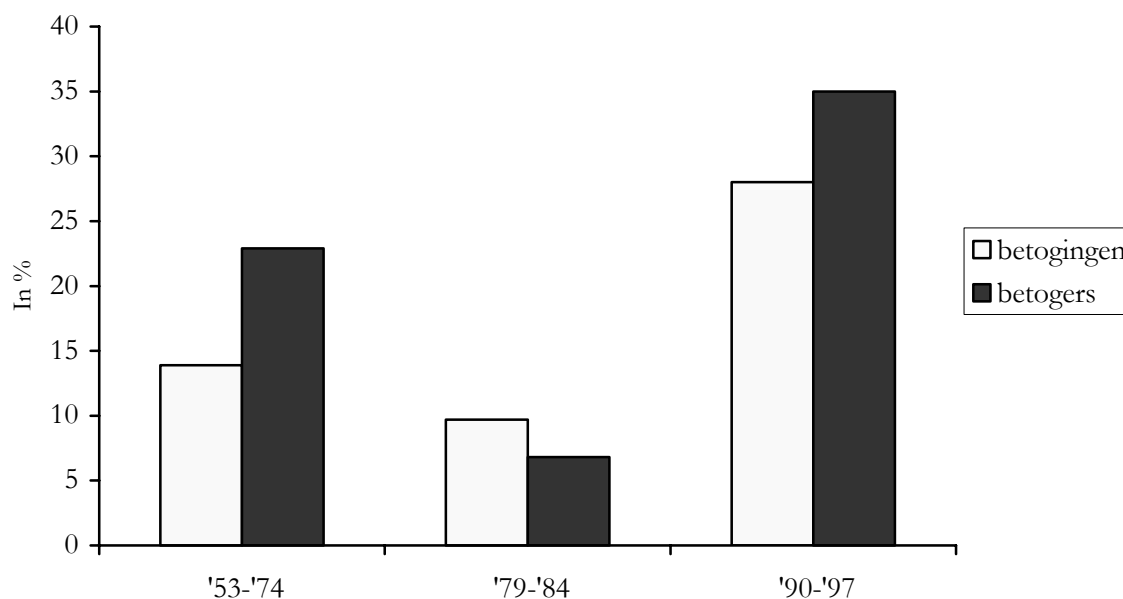
Dus: het onderwijsprotest is een evergreen in de betogingsstatistiek, maar dat protest heeft steeds de kleur aangenomen van de maatschappelijke context waarin het zich bevond. Het onderwijs was een strijdperk waar steeds andere dan met onderwijs gerelateerde belangen op het spel stonden. De onderwijsbetogingen in de jaren '50 hebben weinig te maken met die van de jaren '90. Met die opeenvolging van omkaderende breuklijnen wijkt het onderwijs niet af van een algemene evolutie in de betogingen in ons land. Dat is te zien in Tabel 1: de levensbeschouwelijke en communautaire betogingen deemsteren weg en de sociaal-economische betogingen (voor een groot stuk dankzij het toevoegen van de onderwijsbetogingen!) komen verder op.

We schetsten al een zeer breed tijds kader over de laatste 50 jaar, maar hoe zit het met het onderwijsprotest in de meest recente periode? Ook in een recenter verleden heeft de onderwijssector luidruchtig zijn ongenoegen laten horen. Het wellicht beste voorbeeld hiervan zijn de protestacties in het Waalse onderwijs tijdens de jaren '90. Een beetje tot onze eigen verbazing bleek het onderwijs tijdens de periode 1990-1997 helemaal bovenaan de betogingshitparade te prijken (Van Aelst & Walgrave, 1998). Het onderwijs bleek zelfs meer betogers op straat te hebben gebracht dan de vele kleine en grote witte mar-

Tabel 1: aandeel (in %) van de verschillende breuklijnen in het totaal aantal betogers (Smits: 1984; Ulens: 1994; Van Aelst & Walgrave: 1998)

	'53-'74	'79-'84	'90-'97
Levensbeschouwelijke betogers	18,7	3,6	0,1
Communautaire betogers	16,1	4,2	1,5
Sociaal-economische betogers	30,2	51,6	62,8
Sociaal-culturele betogers	5,5	6,7	33,7
N-waarden	4.781.563	1.740.501	3.109.623

Figuur 1: *aandeel (in %) van de onderwijsbetogingen ten opzichte van het totaal aantal betogingen 1953-1997 (Smits, 1984; Ulens, 1994; Van Aelst & Walgrave, 1998)*

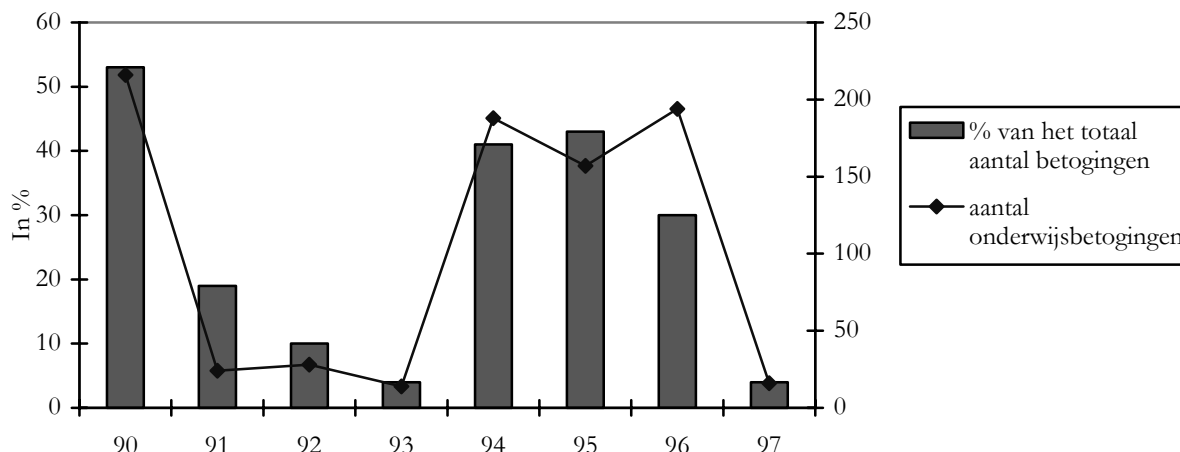
sen in het zog van de zaak-Dutroux! De onderwijsproblematiek stond voor 28% van het totaal aantal betogingen en 35% van het totaal aantal manifestanten tijdens de eerste acht jaren van de jaren '90. Zoals uit Figuur 1 blijkt, was het aandeel van het onderwijs nooit zo groot. Deze toppositie in de betogingsranking moet grotendeels op rekening geschreven worden van de betogingsbereidheid van de Franstalige onderwijssector. Meer dan 75% van de onderwijsbetogingen bestond bijna exclusief uit Franstaligen tegenover 15% uit Vlamingen en 7% waar beide gemeenschappen aanwezig waren.

De jaren negentig stonden voor het Franstalig onderwijs gelijk aan extra financiële beperkingen als gevolg van de communautarisering van deze materie. De enveloppe die tijdens de staatsvorming onderhandeld werd, liet geen marge voor loonsverhoging, waardoor elke verhoging ten koste zou gaan van infrastructuur of werkingskosten. Bovendien werden er afslankingen in het vooruitzicht gesteld. Daarnaast konden de verkregen middelen enkel herzien worden indien ook de Vlamingen dit noodzakelijk achtten (Bouillon, 1991). Dat alles gaf het startsein van een langdurige en bijzonder krachtige leerkrachtenbeweging die begin jaren '90 over het Franstalige onderwijs spoelde. Het Franstalige onderwijs staakte en betoogde negen maanden lang en legde het hele schoolsysteem plat. Het protest trad ook buiten het onderwijs zelf: politici werden persoonlijk aangevallen, verkeersaders werden bezet en symbolen zoals de feestdag van de Franse gemeenschap werden aangegrepen om de eisen kracht bij te zetten. De lange duur van de acties had te maken met de oprichting van een gemeenschappelijk leerkrachtenfront onder de naam FEU en vooral met de techniek van 'gekruste piketten'. Vanuit financieel oogpunt konden de acties in principe oneindig blijven duren, vermits de nieuwe stakingsmethode geen loonderwing inhield. De Franstalige leerkrachten staakten niet alleen, ze kwamen ook op straat in betogingen zowel in

Brussel als in Wallonië (Namen). De grootste betoging vond plaats op 18 november 1990 in Brussel. Het werd een massabetoging waar volgens de veiligheidsdiensten 40.000 betogers aan deelnamen, volgens de organisatoren naar goede gewoonte het dubbele. Pas op het einde van het woelige 1990 en na zeer moeizame onderhandelingen, werden de lessen hervat en ging de protestgolf geleidelijk liggen. Maar in de periode 1994-1996 barstte het protest in het Franstalige onderwijs weer volop los. Deze keer namen de studenten het voortouw tegen de hervormingen in het hoger onderwijs. Als het land eind 1996 in de greep van de zaak-Dutroux belandt, maakt de onderwijsproblematiek op straat plaats voor de grootste protestgolf uit de Belgische geschiedenis met de Witte Mars en de vele kleine witte marsen die erop volgen, die in totaal zowat 1 miljoen Belgen de straat op brachten. Dat is te zien in Figuur 2. Zodra die witte woede is uitgewoed, neemt de onderwijssector zijn traditionele rol weer op om zich in 2000 en 2001 weer van zijn meest actiebereide kant te tonen.

We kunnen dit eerste hoofdstuk besluiten met de conclusie dat het onderwijs bijna onafgebroken de gemeederen heeft beroerd. Maar kunnen we die hoge actiebereidheid binnen het onderwijs ook verklaren? Wat maakt van het onderwijs zo'n explosief kruisvat dat met de regelmaat van een klok ontploft? Wat is er zo speciaal aan het onderwijs? Om daar zicht op te krijgen, moeten we eerst meer weten van wie die onderwijsbetogers nu juist zijn en of ze verschillen van de leerkrachten in hun geheel en van de betogers die rond andere thema's de straat op trekken. Hebben we met andere woorden te maken met een speciaal soort betogers die een verklaring zou kunnen bieden voor het vele onderwijsprotest? Om dat te weten te komen, ondervroegen we bijna 400 deelnemers van de grote onderwijsbetoging op 17 mei 2000 in Brussel.

Figuur 2: aandeel (in %) en absoluut aantal van de onderwijsbetogingen in de periode 1990-1997

II. EEN PROFIEL VAN DE ONDERWIJSBETOGER: DE DEMONSTRATIE VAN 17 MEI 2000

Om zicht te krijgen op de typische kenmerken van de onderwijsbetoger, werd besloten om de deelnemers aan een onderwijsmanifestatie ter plaatse te bevragen. De methode die we gebruikten, is gebaseerd op het pionierswerk van Fillieule & Favre (1997) in Frankrijk en werd tijdens het longitudinale betogingsonderzoek van de Onderzoeksgroep M2P aan de UA verder verfijnd voor toepassing op een ruime waaier van betogingen (Van Aelst & Walgrave, 2001). Deze surveymethode zorgt voor een rijkdom aan informatie over de betogers, hun achtergrond, hun motivatie en de manier waarop ze gemobiliseerd werden. De deelnemers aan de onderwijsbetoging van 17 mei 2000 werden via *face-to-face* enquêtes of postenquêtes bevraagd. De *face-to-face* enquêtes werden afgenomen op het verzamelpunt van de betoging voor de aanvang van de betoging. De interviewers kregen elk een deel van de wachtende menigte toegewezen, waarbinnen zij *at random* manifestanten selecteerden voor een kort persoonlijk interview. Voor de distributie van de postenquêtes werd een bijzondere techniek toegepast die in de loop van voorgaande betogingssurveys ontwikkeld was. De interviewers werden in twee

groepen verdeeld: één groep interviewers startte aan de kop van de betoging en een tweede groep achteraan. De eerste groep zakte af naar de staart van de betoging, terwijl de tweede groep naar de kop van de betoging liep. Om een goede distributie te verzekeren, liepen ook twee referentiepersonen mee met de betogingsstoet. Zij telden de rijen en stuurden de interviewers met gelijke intervallen in de betogingsstoet, zodat een gelijkmatige distributie bekomen werd ongeacht de omvang van de betoging. Eerder onderzoek wees uit dat de verschillen tussen de *face-to-face* respondenten en de postenquêterespondenten te verwaarlozen zijn.

De onderwijsbetoging van 17 mei bracht volgens de organisatoren tussen de 15.000 en de 18.000 betogers bijeen, de ordediensten hielden het op 10.000 betogers.¹ In totaal werden 92 *face-to-face* interviews afgenomen en kregen 727 aanwezige betogers een postenquête mee naar huis. Alle mensen die werden aangesproken voor een *face-to-face* interview werkten mee en bijna de helft van diegenen die de postenquête aannamen, stuurden die ook ingevuld terug. De respons was daarmee zelf iets hoger dan de 40% die gemiddeld bij voorgaande betogingssurveys werd gehaald (Van Aelst, Walgrave en Decoster, 2000). In totaal beschikken we over 391 bruikbare vragenlijsten (zie Tabel 2).

Tabel 2: respons van de betogingssurvey op 17 mei 2000

	<i>Uitgedeeld</i>	<i>Teruggestuurd</i>	<i>Respons (%)</i>
Nederlandstalige postenquête	555	274	49.4
Franstalige postenquête	80	25	31.3
	<i>Aangesproken</i>	<i>Meegewerkt</i>	
Face-to-face	92	92	100.0
Totaal	727	391	53.8

1. De verschillen tussen de tellingen van de ordediensten en van de organisatoren is een constant fenomeen bij betogingen. Uit een eigen berekening is gebleken dat het aantal van de organisatoren gemiddeld het dubbel van het aantal van de ordediensten bedraagt. De pers bevindt zich meestal ergens tussen deze beide uitersten (Van Aelst & Walgrave, 1999b).

De onderwijsbetoging van 17 mei 2000 was een nationale betoging waartoe alle Franstalige en Nederlandstalige vakbonden opriepen en ze verdedigde de klassieke onderwijsseisen: herfinanciering van het onderwijs, daling van de werkdruk en loonsverhoging. De betoging vond plaats in het kader van CAO-onderhandelingen. De eisen die tijdens de betoging verdedigd werden, zijn zeker niet uniek voor deze betoging, maar vormen de basisingrediënten van zowat alle onderwijsbetogingen van de laatste jaren. Deze manifestatie is dan ook een goede momentopname en kan zelfs vrij representatief zijn voor een groter geheel van onderwijsbetogingen en misschien zelfs voor de betogende leerkrachten in het algemeen. Enig minpunt was de geringe participatie van Franstaligen aan de betoging, terwijl het duidelijk is dat vooral de Franstalige leerkrachten de laatste jaren op straat zijn gekomen. In die zin is deze betoging zeker niet representatief te noemen. Van de 391 respondenten bleken er slechts 25 (6%) Franstalig te zijn. De federale opdeling van het onderwijsbeleid over de Gemeenschappen bemoeilijkt ongetwijfeld de solidariteit tussen beide taalgroepen, ondanks de gelijkaardige problemen waarmee Franstalige en Vlaamse leerkrachten momenteel te kampen hebben. Het is ook mogelijk dat de Franstalige onderwijsmensen zich bewust waren van de (nog) beperktere financiële mogelijkheden beneden de taalgrens, of simpelweg een beetje moegestreden waren na de vele acties van het voorbije decennium. We bespreken achtereenvolgens het socio-demografisch profiel van de onderwijsbetogers, hoe ze gemobiliseerd werden, hun betogingsverleden en hun houding tegenover de verschillende betogingsdoelstellingen.

(1) Om de socio-demografische basiskennmerken van de bevroegde onderwijsbetogers te bespreken, is het nuttig gebruik te maken van het klassieke Socio-Economisch Standaardmodel (SES) van Barnes & Kaase (1979). Dit model legt de nadruk op drie belangrijke sociaal-demografische variabelen die de betogingparticipatie beïnvloeden: geslacht, leeftijd en opleidingsniveau.

De eerste klassieke stelling is dat mannen vaker aan betogingen deelnemen dan vrouwen. Dat klopt ook voor deze onderwijsbetoging. Het overwicht van de mannelijke betogers is weliswaar gering, 53% mannen tegenover

47% vrouwen, maar neemt toe wanneer men de genderstructuur in de onderwijssector in beschouwing neemt. In het onderwijs zijn immers overwegend vrouwen tewerkgesteld. De cijfers van het Ministerie van Onderwijs over het personeel van het secundair, basis- en kleuteronderwijs voor het jaar 2000 wijzen op een verhouding van 66% vrouwelijke tegen 34% mannelijke personeelsleden. De mannelijke leerkrachten blijken dus iets sneller de straat op te trekken, en zorgen er zo voor dat de beiden seksen elkaar op straat min of meer in evenwicht houden.

De tweede traditionele stelling heeft betrekking op de leeftijdsstructuur: jongeren zouden meer deelnemen aan betogingen dan ouderen. Bij de onderwijsbetogers die wij bevroegen is dit niet echt te merken (zie Tabel 3). De leeftijdsstructuur van de betogers komt grotendeels overeen met de leeftijdsstructuur die men in het Vlaams onderwijs terugvindt. Toch zijn er kleine verschillen. Er is een lichte oververtegenwoordiging van de jongste leeftijdsklasse evenals een lichte ondervertegenwoordiging van de 50-plussers. De onderwijsproblematiek, of toch alvast deze die tijdens deze specifieke betoging werd aangekaart, heeft zowel ouderen als jongeren op straat gekregen. Een survey op de meest recente protestacties tegen de afschaffing van de TBS-55+-regeling zou misschien wel op meer oudere manifestanten stoten.

De derde veronderstelling van het model, en diegene die het minst betwist wordt (Van Aelst & Walgrave, 2001), stelt dat hoger geschoolden vaker dan lager geschoolden aan betogingen deelnemen. Het spreekt voor zich dat het in een onderwijsbetoging bijna per definitie om een hooggeschoold publiek gaat: zowat alle leerkrachten in het lager en het secundair onderwijs hebben hogere studies gevolgd. Dat blijkt ook: maar liefst 91.6% van de manifestanten studeerde verder na de middelbare school. Daarbij aanleunend is het ook interessant om na te gaan uit welke van de verschillende onderwijsniveaus de manifestanten afkomstig zijn en dat te vergelijken met de populatiecijfers van het Ministerie van Onderwijs.² Die vergelijking leert ons dat de leerkrachten van het secundair onderwijs oververtegenwoordigd waren (47.2% in de betoging tegen 44.2% in de populatie, terwijl het basisonderwijs en het kleuteronderwijs minder op straat kwamen dan je op basis van hun aandeel in de totale po-

Tabel 3: leeftijdsverdeling (in %) voor de onderwijsbetogers en de onderwijspopulatie, met de Vlaamse bevolking (op basis van ISPO-dataset) als controlegroep

Leeftijd	Onderwijsbetoging (2000)	Vlaams onderwijs (2000)	Bevolking (1999)
18-29 jaar	19.2	12.2	16.2
30-39 jaar	21.2	24.1	19.9
40-49 jaar	35.3	31.7	19.3
50-59 jaar	22.8	29.9	15.2
60 +	1.5	2.1	25.6
N-waarden	N = 391	N = 123.991	N = 2179

2. Bron: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement onderwijs.

pulatie zou mogen verwachten (28.5% tegen 35.0% in de populatie). We hebben niet onmiddellijk een verklaring voor dat verschil. Het zou kunnen liggen aan de vakbondswerking in het secundair onderwijs of aan de makkelijkere mobilisatie in het secundair of aan de misschien minder gunstige arbeidsvoorwaarden en werkdruk in het secundair onderwijs... of aan het gemiddeld hoger geschoold zijn van secundair-onderwijsleraars. Naast beide kerngroepen troffen we onder de overige 24% van de betogers directieleden (7%), administratieve medewerkers (7%) en docenten uit het hoger onderwijs (3%) aan, naast enkele gepensioneerde leerkrachten, studenten en ambtenaren uit de onderwijssector.

Een laatste klassieke socio-demografische variabele, die niet in het SES-model is opgenomen, maar die in het verleden cruciaal was in de onderwijsstrijd, is de geloofsovertuiging. In de literatuur wordt soms aangenomen dat vrijzinnigen en personen zonder geloofsovertuiging vaker betogen dan anderen (Van Aelst, Walgrave en Decoster, 2000). Toch is dit zeker niet het geval voor deze onderwijsbetoging. Meer dan driekwart van de respondenten zei katholiek te zijn of een christelijke geloofsovertuiging te hebben. Dat is niet geheel verwonderlijk als je weet dat het christelijk onderwijs veruit het best is uitgebouwd in Vlaanderen, en dat de christelijke onderwijsbonden veruit de grootste zijn. Bovendien komt dit aandeel christenen nagenoeg perfect overeen met het aandeel Vlamingen dat zich als katholiek of christelijk geïnspireerd beschouwd.

We kunnen in verband met het socio-demografisch profiel van de onderwijsbetogers besluiten dat ze vooral wat hun opleiding betreft, sterk afwijken van de doorsnee bevolking. Dit is zonder twijfel een belangrijke verklaring voor de bijzonder grote mobilisatie in de onderwijssector.

(2) Het mobiliseren van mensen, ze effectief op straat krijgen, is wellicht het meest cruciale onderdeel voor het succes van gelijk welke protestactie. In het verleden gebeurden mobilisaties vrijwel uitsluitend door (grote) organisaties zoals vakbonden en politieke partijen, maar recentelijk bewezen ook de media die mobiliserende rol te kunnen overnemen. Zo traden tijdens de Witte Mars vooral de kranten als actieve mobilisatoren naar voren

(Walgrave & Manssens, 2000). Toch geldt globaal nog steeds dat hoe meer mensen lid zijn van sociale organisaties, hoe makkelijker ze te mobiliseren zijn.

De onderwijsbetoging is een traditionele, door de vakbonden georganiseerde betoging. Dat weerspiegelt zich ook in de deelnemers, die met 83% vakbondsleden een sterke syndicale stempel dragen. Vooral de christelijke vakbonden (COC, COV) waren sterk vertegenwoordigd. Toch is deze syndicalisatiegraad niet zo uitzonderlijk als dat op het eerste gezicht zou lijken. Allereerst is het aandeel vakbondsleden binnen het onderwijs op zich al vrij hoog. Volgens onze berekeningen schommelt het vakbondslidmaatschap van de leerkrachten in het lager en secundair onderwijs rond de 78%³, slechts 5% lager dan bij de onderwijsbetogers van 17 mei 2000. Daarnaast ligt het vakbondslidmaatschap op betogingen over het algemeen heel wat hoger dan in de totale bevolking. Dat laatste blijkt heel duidelijk als we het profiel van de onderwijsbetogers in Tabel 4 vergelijken met de deelnemers aan drie andere nationale betogingen die in die periode door de Brusselse straten trokken: de antiracistische Hand-in-Hand-betoging van 22 maart 1998, de non-profitbetoging (witte woede) van 26 maart 1998 en de nationale betoging voor hogere sociale uitkeringen (sociale zekerheid) van 11 september 1998 georganiseerd door de vakbonden ACV en ABVV.

Bij de deelnemers aan twee andere betogingen lijkt het vakbondslidmaatschap nog zelfs bijna 10% hoger te liggen dan op de onderwijsbetoging. Ook op de antiracistische Hand-in-Hand-manifestatie, waarin de vakbonden minder het voortouw namen, is de helft van de deelnemers lid van een vakbond. Dat bevestigt de hypothese dat vakbondsleden een hogere actiebereidheid hebben, of toch zeker gemakkelijker te mobiliseren zijn. Deze redenering geldt echter niet enkel voor het lidmaatschap van vakbonden, ook het (actief) lidmaatschap van verenigingen in het algemeen en dat van politieke partijen in het bijzonder ligt door de band genomen merkbaar hoger bij betogers dan bij de doorsnee burger. Dat geldt niet opvallend meer of minder voor onderwijsbetogers dan voor de andere betogers. De onderwijsbetoging is dus duidelijk veel actiever in organisaties dan de gemiddelde Vlaming. Slechts 6% was lid van geen enkele organisatie (vakbond, vereniging of partij) Ook dat kan zeker bijdra-

Tabel 4: aandeel (in %) leden van middenveldorganisaties in vier grote betogingen in Brussel in 1998-2000 en in de Vlaamse bevolking

	Onderwijs	Hand-in-Hand	Non-profit	Sociale zekerheid	Bevolking (ISPO, 1999)
Lid vakbond	83.1	49.9	92.4	91.4	39.2
Actief lid vereniging	66.1	78.6	48.6	71.0	40.5
Lid partij	18.5	25.3	17.2	32.9	10.1
N-waarden	N = 391	N = 462	N = 374	N = 355	N = 2179

3. Eigen berekening op basis van het geschatte ledenaantal van de vier onderwijscentrales (COV, COC, VSOA-onderwijs en ACOD-onderwijs) en de personeelscijfers van het Ministerie van Onderwijs (exclusief de personeelsleden uit hogescholen en universiteiten).

gen tot de verklaring voor de grote actiebereidheid in de onderwijssector. Toch vertoont de onderwijsmanifestant in vergelijking met de andere betogers geen opvallende lidmaatschapsafwijkingen.

Maar er is meer aan de hand. Niet alleen zijn de vakbonden sterk aanwezig in het onderwijs, de leraars zijn meestal ook thuis in een hechte werkkring in hun school. Ze hebben dagelijks met elkaar contact en krijgen de mogelijkheid om voortdurend ervaringen en meningen uit te wisselen, om het ongenoegen en het protest sociaal te laten gisten en rijpen. Niet alleen de vakbond, maar ook de collega's en de onmiddellijke werkkring mobiliseren waarschijnlijk volop mee. Dat wordt bevestigd als we de vraag stelden waar de betogers de informatie over het doorgaan van de manifestatie verkregen: liefst 65.8% van de betogers, meer dan via de vakbonden, stelt via de school (collega's) vernomen te hebben dat er die dag betoogd werd. Dat staat te lezen in Tabel 5. Natuurlijk kunnen de vakbonden bijdragen tot de verspreiding van informatie op scholen en op de werkvloer, maar toch blijken zij niet als dusdanig erkend te worden door hun leden. De cijfers lijken zo'n overlapping gedeeltelijk te bevestigen: 97% van de respondenten zijn geïnformeerd via de school of via de vakbond, en 20% daarvan door beide informatiekanaalen. De kleinere rol van allerlei media ligt in de lijn der verwachtingen voor een vakbondsbetoging als deze. Voor haast geen enkele deelnemer waren de massamedia de enige informatiebron.

Het bijzonder grote belang van de werkkring in de mobilisatie wordt geconfirméerd door het gezelschap waarmee de respondenten op de betoging aanwezig waren: 81% kwam met collega's, en 28% met de leden van een organisatie of vereniging (vakbond). Weer wordt de *peer group* van collega's meer genoemd dan de vakbondsorganisatie, hoewel die beide natuurlijk niet strikt gescheiden kunnen worden.

Tabel 5: aandeel (in %) van betogers die via een van deze kanalen vernamen dat er die dag betoogd zou worden (meerder antwoorden mogelijk) (N=391)

1. via school of werk	65.8
2. via de organisatie of vereniging	51.2
3. via kranten	19.3
4. via radio of TV	18.0
5. via affiches	13.6
6. via reclame in de bus	3.6
6. via familie en vrienden	3.6
7. via een ander kanaal	2.3

Tabel 6: aandeel (in %) van betogers met betogingservaring in vier grote betogingen in Brussel in 1998-2000

	Onderwijs	Hand in Hand	Non-profit	Sociale zekerheid
Deelname andere betoging	84.6	94.8	91.1	85.9
Deelname laatste 5 jaar...				
Eerste keer	23.4	6.7	10.4	17.0
Minder dan 5x	58.6	40.3	34.1	35.6
5x à 10x	11.5	32.1	35.4	28.7
Meer dan 10x	6.5	20.8	20.2	18.7

Ook wat de mobilisatieprocessen betreft, zijn er dus goede aanknopingspunten om de permanente schoolstrijd te verklaren: een hoge syndicalisatiegraad en een hoog organisatieledenmaatschap worden bij de leerkrachten gecombineerd met een hechte werkomgeving met veel mogelijkheden tot sociale interactie tussen de leerkrachten, die waarschijnlijk kan leiden tot groepsdruk en sociale controle die het *free riden* afremmen. Beide kanalen gemakkelijk mobilisatie aanzienlijk en leveren een extra voedingsbodem voor deelname aan protestacties.

(3) Een derde potentiële piste voor het vele onderwijsprotest zou kunnen zijn dat het onderwijs nu eenmaal bevolkt wordt door een harde kern van 'beroepsbetogers' die bij elk incident bereid zijn hun stem te laten horen. Onze enquête laat ook toe om een blik te werpen op het betogingsverleden van de deelnemers aan de onderwijsbetoging van 17 mei 2000 en dat te vergelijken met de deelnemers aan de andere reeds genoemde betogingen (zie Tabel 6).

Voor slechts 15% van de onderwijsbetogers was betogen een nieuwe ervaring, de anderen waren reeds eerder op straat gekomen bij vorige onderwijsacties (in 82% van de gevallen) of bij andere betogingen in het verleden. In vergelijking met de andere betogers hebben de onderwijsbetogers zelfs eerder weinig betogingservaring. Dat bleek ook als werd doorgevraagd naar het aantal keer dat men tijdens de laatste vijf jaar had betoogd. Meer dan 80% van de bevroegde onderwijsbetogers had minder dan vijfmaal betoogd en amper 6% van de deelnemers had meer dan 10 keer betoogd de afgelopen vijf jaar. Bij de andere betogingen uit ons onderzoek bedroeg het aantal verstokte betogers al gauw één op vijf. De onderwijsbetogingen worden dus zeker niet gedragen door een selecte groep van superactieven die bij het minste ge-

ringste de straat op trekken, maar de onderwijsbetogingen spreken (telkens) ook mensen aan die zich voorheen nog niet of nauwelijks geëngageerd hadden. Hier is de verklaring voor de grote protestfrequentie in het onderwijs dus niet te vinden.

(4) Het onderwijzend personeel is hoog geschoold, is frequent lid van de vakbonden en bevindt zich in een hechte werkkring. Daardoor verloopt het mobilisatieproces makkelijker. De context waarin de mobilisatie zich afspeelt, is volgens de klassieke mobilisatietheorie gunstig. Maar om mensen op straat te brengen, is er natuurlijk ook inhoud nodig, een beleidseis die geformuleerd wordt of ongenoegen dat getoond wordt. Hoe zit het met de inhoudelijke motieven van de onderwijsbetogers van 17 mei 2000? We legden de betogers vier mogelijke prioriteiten voor en vroegen hun ze te ordenen. Natuurlijk kunnen we alleen uitspraken doen over de motieven van de deelnemers aan deze ene betoging van 17 mei 2000. Terwijl het socio-demografisch, lidmaatschaps- en mobilisatieprofiel van deze betogers waarschijnlijk sterk overeenstemt met dat van 'de' onderwijsbetogers, is dat voor de inhoudelijke motieven allicht veel minder het geval. Die motieven zijn veel meer contextgebonden en variëren wellicht sterk van betoging tot betoging. Veralgemeenen kan dus niet.

Op het eerste gezicht leek het bekomen van drie procent loonsverhoging de spil te zijn van de onderwijsbetoging van 17 mei 2000. In een periode van economische hoogconjunctuur en met een regering die geld had om het verzorgend personeel in de non-profitsector in de watten te leggen, leek het de onderwijsvakbonden logisch ook voor de leerkrachten iets gedaan te krijgen. Het tekort aan leerkrachten kon die eis om loonsverhoging alleen maar ondersteunen. Naast deze financiële eisen werd in het kader van de lopende CAO-onderhandelingen ook gevraagd om meer ondersteunend personeel, om een daling van de werkdruk en om meer middelen voor het vakbondswerk (Maes, 2000:3-4). Deze vier eisen werden ruim verspreid via de verschillende ledenbladen van de vakbonden en werden ter motivatie aan de leerkrachten voorgehouden. Toch leek het conflict met Minister Vanderpoorten vooral om de loonsverhoging te draaien. Telkens opnieuw focusten de vakbonden, de minister en ook de media zich op de eis voor loonsverhoging. We legden de vier eisen aan de betogers voor. Het resultaat vindt men in Tabel 7.

De onderwijsbetogers zijn zeer duidelijk in hun antwoorden: ze kwamen *niet* in de eerste plaats op straat voor een hoger loon, maar wel voor minder werkdruk en meer personeel. Voor meer dan de helft van de betogers is de eerste bekommernis de daling van de werkdruk en, aansluitend hierop, de eis voor meer personeel. Beide ei-

sen zijn sterk met elkaar verbonden en wijzen op de hoge werklust die het onderwijzend personeel ondervindt. De eis om loonsverhoging blijkt minder belangrijk en komt slechts op de derde plaats. Voor 10% van de betogers is de loonsverhoging zelfs het minst belangrijk, en nog ondergeschikt aan het verhogen van de vakbondsmiddelen. Het recente ongenoegen en protest in de onderwijssector werd dus vooral ingegeven door de toenemende werkdruk en de nood aan bijkomend ondersteunend personeel. Blijkbaar liggen de (schijnbare) vakbondsprioriteiten dus niet altijd op één lijn met die van hun basis, zelfs al is 83% lid van een van die vakbonden. In die zin is het niet te verwonderen dat de een jaar later, in september 2001, in het vooruitzicht gestelde afschaffing van de TBS-55+-regeling een nieuwe storm van protest door Vlaamse onderwijsmiddelen joeg. De leraars gaan vooral gebukt onder een zware werklust en Minister Vanderpoorten stelde voor heel wat van hen plots de toekomstige 'verlossing' daarvan met enkele jaren uit.

III. NAAR EEN TENTATIEVE VERKLARING VAN DE ONDERWIJSMOBILISATIES

België is een land van betogingen. Sociale en politieke conflicten gaan stevast gepaard met kleine of grote protestgolven. Sommige groepen of sectoren hebben echter een groter aandeel in deze betogingstraditie dan andere. In de afgelopen 50 jaar hebben leraars, studenten en ouders met de regelmaat van een klok op de straat hun grieven kenbaar gemaakt. Het historisch overzicht en het onderzoek naar het profiel van de onderwijsbetogers in de vorige hoofdstukken leverden al enkele mogelijke verklaringen voor het wijdverbreide onderwijsprotest op. In dit laatste hoofdstuk stuk vatten we ze nog even samen en voegen we er drie meer speculatieve verklaringsspistes aan toe. Allemaal samen kunnen ze wellicht verklaren waarom het onderwijs de laatste jaren niet van de straat is geweest. Wel dient opgemerkt te worden dat de hoge actiebereidheid in het onderwijs geen typisch Belgisch verschijnsel is. Het betogingsonderzoek van Olivier Fillieule (1997) wijst ook in Frankrijk op de bijzonder hoge betogingsparticipatie van de Franse leerkrachten. Enkel de Franse landbouwers waren in de jaren '80 meer dan het onderwijzend personeel de straat opgetrokken. Eigen aan het Franse onderwijsprotest was, volgens Fillieule (1998: 217), dat de participatie niet afhankelijk was van een acute crisis, maar redelijk constant bleef doorheen heel de onderzochte periode: "... *the educational community has a highly developed 'protest culture' which not only manifests itself in times of crisis, but also at the most routine of times.*"

Tabel 7: aandeel (in %) van betogers die een bepaalde eis als prioriteit rangschikten (N=379)

	Prioriteit 1	Prioriteit 2	Prioriteit 3	Prioriteit 4
Minder werkdruk	55.9	31.9	11.3	0.8
Meer personeel	21.9	37.7	34.3	6.1
Loonsverhoging	21.4	26.5	41.3	10.8
Meer vakbondsmiddelen	0.8	4.0	13.0	82.2

(1) Ons kort historisch overzicht van het onderwijsprotest leverde een eerste mogelijke verklaring voor het vele onderwijsgerelateerde straatprotest op. Het onderwijs speelt een centrale, socialiserende rol in de samenleving en allerlei groepen, bewegingen en partijen hebben dan ook regelmatig een robbertje gevochten met de controle over het onderwijs als inzet. In die zin kun je zeggen dat de traditionele Belgische breuklijnen zich in het verleden entten op het onderwijs en van het onderwijs hun strijperk gemaakt hebben. Immers, niet enkel kennis- maar ook waardeoverdracht is eigen aan het onderwijs en daarom is controle over het onderwijs de eenvoudigste weg om kinderen en jongeren van bij het begin de 'juiste' waarden bij te brengen. In de jaren '50 en '60 werden vele duizenden leerkrachten, studenten en ouders op straat gebracht omwille van zulke ideologische motieven. De laatste decennia beroeren de traditionele tegenstellingen minder de gemoederen van de basis, maar ze blijven wel aanwezig op een hoger, politiek niveau. De verhitte discussies over de verdeling van de middelen over Vlaanderen en Wallonië, en het moeizame overleg over netoverschrijdende samenwerking bewijzen dat de levensbeschouwelijke en communautaire thema's misschien van de straat zijn verdwenen, maar dat ze binnen het politieke bedrijf nog steeds spelen.

(2) Onze bevraging van de deelnemers aan de onderwijsbetoging van 17 mei leverde een tweede verklaringspiste op: hun socio-demografisch profiel (scholing), hun lidmaatschap aan sociale organisaties allerhande en hun hechte werkkring maken leraren veel makkelijker mobiliseerbaar dan vele andere bevolkingsgroepen. Leerkrachten zijn doorgaans sterk geëngageerd in het verenigingsleven of het maatschappelijk middenveld. Ze zijn niet alleen sterk gesyndicaliseerd, maar ook de actieve participatie in allerlei andere organisaties lag beduidend hoger dan bij de doorsnee burger. Verenigingen en organisaties zijn misschien niet noodzakelijk voor een eenmalige of kortstondige protestgolf, zoals tijdens de Witte Mars, maar voor veelvuldige of duurzame mobilisatie zijn ze nog steeds onmisbaar. Ondanks de hoge syndicalisatiegraad van de betogers waren het niet in de eerste plaats de vakbonden die de leerkrachten van de betoging op de hoogte brachten. De collega's op school werden (onterecht?) beschouwd als het voornaamste informatiekanaal. Het samenhangingsgevoel onder de leerkrachten die allen in dezelfde situatie zitten, met dezelfde taken en hetzelfde loon, en die daarover veelvuldig met elkaar (kunnen) communiceren, speelt waarschijnlijk een belangrijke rol. Kortom, de sociale omgeving, zowel tijdens als na de uren, maakt van elke leerkracht al snel een potentiële betoger.

(3) Maar er zijn waarschijnlijk een aantal redenen voor de protestbereidheid die samenhangen met het specifieke leraarsberoep en die totnogtoe niet aan bod kwamen. Zo kan je zeggen dat de maatschappelijke positie van de leerkracht niet echt gunstig is geëvolueerd. Uit het betogingsonderzoek kwam naar voren dat de leerkrachten en studenten vanaf de jaren '70 steeds vaker op straat kwamen tegen de besparingen in het onderwijs. Van geld voor bijkomend personeel of hogere lonen was geen sprake. Langs de andere kant namen de maatschappelijke

verwachtingen tegenover het onderwijzend personeel sterk toe. De leerkrachten krijgen steeds meer opvoedkundige taken, gaande van het bijbrengen van verkeersbewustzijn tot leerlingen leren 'nee' zeggen tegen drugs. Bovendien schuiven de met-twee-werkende ouders maar wat graag een aantal van hun taken naar het onderwijs door. Probleem is dat, ondanks deze toename van verantwoordelijkheden van de leerkrachten, hun sociale en economische status tijdens de afgelopen decennia in de tegengestelde richting is geëvolueerd. De tijd dat de leerkracht, naast de dorpspastoor, het meeste aanzien genoot, ligt ver achter ons. Bovendien zijn zowel ouders als leerlingen mondiger geworden en dienen ze de leerkracht steeds meer van antwoord. Maar ook op financieel vlak is de relatieve positie van het onderwijzend personeel tegenover werknemers uit de privé-sector gedaald. Een Nederlandse studie stelde eind van de jaren '80 al dat om dezelfde verhouding tot de privé-sector te behouden als in 1975, de licentiaat-leerkrachten een loonsverhoging van 15% zouden moeten krijgen (Cortens, 1994). Volgens de recente loonstudie in eigen land kunnen de onderwijzers deze achterstand compenseren doordat ze meer vakantie hebben, een grotere werkzekerheid en een beter pensioen, maar dat verandert weinig aan de negatieve evolutie van het sociaal prestige van de leerkrachten. Anderson (1974) onderzocht het sociaal prestige van leerkrachten in verschillende westerse landen tijdens de jaren '70 en merkte toen al een relatief laag prestige op voor leerkrachten, in vergelijking met anderen die een gelijkwaardige academische opleiding genoten hadden. Begin jaren '80 werd ditzelfde onderzoek overgedaan voor Nederland. Ook daar bleek dat leerkrachten aanzienlijk minder prestige genieten dan andere beroepen met een gelijkwaardige opleiding (Prick, 1983). Deze sociale achteruitgang, in combinatie met het toenemend takenpakket en de gestegen maatschappelijke verwachting ten aanzien van de leerkrachten, zorgt voor een latente spanning in het leerkrachtenkorps. Bij de minste (verdere) verslechtering van hun situatie geeft dat aanleiding tot massale mobilisaties.

(4) Maar er zijn nog mogelijke verklaringspistes, samenhangend met het lerarenberoep. Zo is er de vlakke loopbaan van de leerkracht. De mogelijkheden om door te groeien naar een hogere functie zijn beperkt en dat leidt tot *burn-out* en ontevredenheid. Het recente conflict rond de verhoging van de uitstapleeftijd is er symptomatisch voor. Die uitstapregeling was oorspronkelijk als arbeidsherverdelende maatregel bedoeld, maar wordt nu door de leerkrachten vooral beschouwd als een manier om uitgebluste leerkrachten de kans te geven uit de klas te verdwijnen. De wijziging van de uitstapregeling treft de leerkrachten op een wel erg moeilijk moment in hun carrière. Uit het Nederlandse onderzoek van Prick (1983) naar het loopbaanverloop van leerkrachten uit het secundair onderwijs kwam de periode tussen 46 en 55 jaar als de moeilijkste periode naar voren. Zowel de relatie met de leerlingen en de directie als de algemene arbeidssatisfactie zijn er op dat moment het slechtst aan toe en ook het lesgeven zelf wordt zwaarder en leidt tot meer spanningen. De vlakke loopbaan met weinig 'ontspanningsmogelijkheden' leidt tot verhoogde druk en verlaagde arbeidsvoldoening bij de wat oudere leerkrachten. Dat

draagt zeker bij tot de mobiliseerbaarheid van de leerkrachten.

(5) Als laatste potentiële reden van de hoge actiebereidheid binnen het onderwijs zouden we het relatieve gebrek aan inspraak in en betrokkenheid bij het beleid naar voren willen schuiven. Een voorbeeld daarvan op organisatorisch vlak was de fameuze reffectatieregeling (Van Hooreweghe, 1990). Deze regeling die de leerkrachten verdeelt over de in te vullen arbeidsplaatsen, leidde tot grote onzekerheid in de sector. Oudere, benoemde leerkrachten moesten prioritair geplaatst worden, waardoor jongere krachten in een erg onzekere situatie terecht kwamen. Bovendien werden de lesuren van de leerkrachten in het slechtste geval versnipperd over verschillende scholen. Deze regeling zou zelfs de voornaamste ontmoedigingsfactor voor leerkrachten uit het secundair onderwijs zijn geweest (Lens & Schops, 1991). Maar het gebrek aan inspraak heeft ook met de inhoud te maken, bijvoorbeeld met de leerplannen. Die worden door een deel van het leerkrachtenkorps als beperkend en belastend ervaren. De commissies die voor deze plannen zorgen, wordt een gebrek aan voeling met de werking op het terrein verweten. De leerplannen worden door nogal wat leerkrachten beschouwd als iets dat hen van hogerhand opgedrongen wordt en ze staan voor hen symbool voor het gebrek aan inspraak in het onderwijsbeleid in het algemeen (De Laet, 2000). Dit gevoel van onmacht en gebrek aan inspraak is ook terug te vinden in internationale studies over leerkrachten en hun arbeidssatisfactie. Onderzoek bij Zweedse en Amerikaanse leerkrachten tijdens de jaren '70 toonde bij beide groepen een gevoel van onmacht aan ten opzichte van het onderwijsbeleid dat door de overheid werd gevoerd (Peterson, 1976; Sparks, 1979). In België werden de leerkrachten wel vaak onrechtstreeks, via het sociaal overleg met de onderwijsbonden, betrokken bij het beleid. Maar sinds het aantreden van de paarsgroene regering loopt het sociaal overleg wat moeilijker en lijkt ook dit kanaal van medezeggenschap niet langer gegarandeerd. Doordat ze de indruk hebben niet gehoord te worden, geen greep te hebben op hun werksituatie, grijpen leerkrachten wellicht sneller naar protestacties om hun stem te laten horen.

Een van de uitgangspunten van dit artikel was de vraag waarom er zoveel protest is in de onderwijssector. Eerst toonden we aan dat er inderdaad bijzonder veel actie wordt gevoerd in het onderwijs en dat het onderwijsprotest in het verleden geënt was op de traditionele maatschappelijke breuklijnen en pas geleidelijk in 'uitgezuiverde' vorm de kop op stak. Daarna schetsten we het profiel van de onderwijsbetoger van 17 mei 2000 en dat wees in de richting van een bijzonder mobilisatiegevoelige kenmerken zoals hoge opleiding en uitgesproken organisatielidmaatschap. Daaraan voegden we nog een drietal meer speculatieve verklaringspistes toe. Vele van de aangehaalde verklaringen zijn natuurlijk niet enkel van toepassing op het onderwijs. Ook metaalarbeiders hebben een syndicale achtergrond en een groot samenhorigheidsgevoel, ook bedienden in de privé-sector hebben te maken met een hoge werkdruk, ook de ambtenaren klagen over een gebrek aan inspraak en een vlakke loopbaan... Het is echter de combinatie van al die verschil-

lende sporen die maken dat het onderwijs ook in de nabije toekomst wellicht niet uit de betogingshitparade zal verdwijnen.

BIBLIOGRAFIE

- AELTERMAN, A. (2000), "Het beroepsprofiel van de leraar. Een erkenning van de rol van de leraar in de samenleving", in ABICHT, L. (et al.), *Herwaardering van de leerkracht*, Leuven, Acco.
- ANDERSON, D.S. (1974), *New patterns of teacher education and tasks*, Parijs, OECD.
- BARNES, S.H. en KAASE, M. (1979), *Political Action, Mass participation in Five Western Democracies*, Londen, SAGE-publications.
- BOUILLON, P. en LECHAT, B. (1991), *Enseignement. De la grève à la négociation*, Brussel, Editions EPO.
- CORTENS, I. (1994), "De ontevreden leerkracht", *Impuls*, 24, 198-208.
- DE LAET, A. (2000a), "Herwaardering van het leraarsambt", in ABICHT, L. (et al.), *Herwaardering van de leerkracht*, Leuven, Acco.
- DE LAET, A. (2000b), "Staken voor meer loon of tewerkstelling", *De Standaard*.
- FAVRE, P., FILLIEULE, O. en MAYER, N. (1997), "La fin d'une étrange lacune de la sociologie des mobilisations: L'étude par sondage des manifestants: fondements théoriques et solutions techniques", *Revue Française de Science Politique*, 47 (1), 3-28.
- FILLIEULE, O. (1997), *Stratégies de la rue: les manifestations de France*, Parijs, Presses de Sciences Po.
- LENS, W. en SCHOPS, L. (1991), *Motivatatie en Demotivatatie van Leerkrachten in Secundair Onderwijs*, Leuven, K.U.Leuven.
- LUYKX, T. en PLATEL, M. (1985), *Politieke geschiedenis van België. Van 1944 tot 1985*, Antwerpen, Kluwer.
- MAES, R. (2000), "Massaal en solidair", *Basis*, 107, 3-4.
- PETERSON, R.B. (1976), "A Cross-cultural study of secondary school teachers' attitudes regarding job satisfaction and collective negotiations", *Journal of Collective Negotiations in the Public Sector*, 5, 113-124.
- POUPEAU, F. (2001), "Professeurs en grève: Les conditions", *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 83-94.
- PRICK, L.G.M. (1983), *Het beroep van leraar. Satisfactie en crisis in de leraarsloopbaan*, Amsterdam, VU Boekhandel.
- SERVAIS, J.-M., CAMPPELL, D. en EYRAUD, F. (et al.) (1997), *Industrial Relations, democracy and social stability*, Genève, International Labour Office Geneva.
- SMITS, J. (1984), *Democratie op straat. Een analyse van de betogingen in België*, Leuven, Acco.
- SMITS, J. (1995), "De spreiding van betogingen in België", *Res Publica*, 37, 35-52.
- SPARKS, D.C. (1979), "A biased look at teacher job satisfaction", *Clearing House*, 52, 447-449.
- ULENS, W. (1994), *Analyse van de betogingen in België: 1979-1994*, Leuven, K.U.Leuven.
- VAN AELST, P. en WALGRAVE, S. (1999), "De macht van het getal. Over de symbolische strijd rond betogersaantallen", *Samenleving & Politiek*, 1 (6), 24-31.

- VAN AELST, P. en WALGRAVE, S. (1999), "De 'Stille Revolutie' op straat. Betogen in België in de jaren '90", *Res Publica*, 41, 41-64.
- VAN AELST, P., WALGRAVE, S. en DECOSTER, K. (2000), "Politiek wantrouwen en protest. Over het democratisch kapitaal van Belgische betogers", in HOOGHE, M. (red.), *Sociaal kapitaal en democratie. Verenigingsleven, sociaal kapitaal en politieke cultuur*, Leuven, Acco.
- VAN AELST, P. en WALGRAVE, S. (2001), "Who is that (wo)man in the street? From the normalisation of protest to the normalisation of the protester", *European Journal of Political Research*, 39, 461-486.
- VAN ROSSUM, G., (2000), "Onderwijs-actiegroep wint terrein", *Maatschappij en Politiek - Vakblad voor maatschappijleer*, 31, 13-15.
- WALGRAVE, S. en J. MANSSENS (2000), "The Making of the White March: the Mass Media as a Mobilizing Alternative to Movement Organisations", *Mobilization*, 5 (2), 217-239.
- WITTE, E. (1997), "Conflicten en conflictbeheersing in de levenbeschouwelijke sfeer", in WITTE, E. (et al.), *Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden*, Antwerpen, Standaard Uitgeverij NV.
- WYNANTS, P. (1998), "Ecole et clivages aux XIXième et XXIème siècles", in GROOTAERS, D. (red.), *Histoire de l'enseignement en Belgique*, Brussel, CRISP.